

**SCIENTIFIC PAPERS
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE**
Series C
Faculty of Humanities
7 (2001)

ÚLOHY A METODY KOMPARATIVNÍ POLITIKY

Miloš Vítek
Univerzita Hradec Králové

Politická analýza se může ubírat směrem komparativní politiky, která srovnává jednu zemi s druhou, několik zemí navzájem nebo větší počet zemí navzájem. Srovnání zemí může mít úroveň *kontextuálního popisu*, zkoumajícího podobnost zemí, *klasifikace* podle empirických údajů, *testování hypotéz*, týkajících se událostí, jednajících a struktur, nebo má dovolit *predikci* vývoje v jiných zemích či ve vlastní zemi.

Komparativní politická analýza se soustřeďuje na **pozorovatelné** politické chování jednotlivců, skupin nebo národů a předpokládá, že lze zjistit kvalitní empirické údaje o pozorovaných událostech, jednajících, zájmech, strukturách a výsledcích. Logika vyvozování zpravidla předem nepreferuje některou metodu.

Aplikované úlohy komparativní politiky bývají zaměřeny na vztah ekonomického rozvoje a demokracie, násilný politický odpor, nenásilná sociální hnutí, přechod k demokracii, institucionální výstavbu a demokratické fungování. V těchto aplikovaných úlohách záleží na výběru otázek výzkumu, na formulaci teorií, na specifikaci hypotéz a na testování hypotéz.

Příkladem knihy o komparativní politice, která má povahu vstupního přehledu, je práce Todda Landmana *Issues and Methods in Comparative Politics* (2000), zatímco k teoreticky náročnějším učebnicím patří práce Guy Peterse *Comparative Politics: Theory and Methods* (1998).

V rámci vymezeném těmito a dalšími dostupnými knihami se pokusím přiblížit metody a typické úlohy komparativní politiky. Výklad má napomoci výuce politických věd a zejména politické analýzy na vysokých školách u nás.

1. METODY SROVNÁNÍ ZEMÍ

Srovnání (komparace) je přirozenou lidskou činností, která pomáhá pochopit a vysvětlit podobnosti a rozdíly mezi lidmi. Vědecká srovnání sahají od popisu přes tvorbu typologií a testování hypotéz až po výstavbu teorií a predikci. Smyslem vědecké komparace je ze známých faktů vyvodit něco, co jsme dosud nevěděli.

Politici vědci systematicky shromažďují archívni záznamy, rozhovory, úřední statistiky, zprávy a přehledy, pátrají po pravidelnostech a trendech, formulují teorie k vysvětlení těchto pravidelností. Speciálně v komparativní politice vědci srovnávají země ve snaze verifikovat předložené teorie. Odlišnost proti přírodním vědám přitom tkví jednak v rozsahu možností experimentovat, jednak v rozdílu mezi přírodními a společenskými zákony.

Mikropolitická analýza zkoumá politickou činnost jednotlivců – respondentů, funkcionářů, aktivistů apod. *Makropolitická analýza* se zaměřuje na skupiny jednotlivců, struktury moci, sociální třídy, ekonomické procesy nebo vztahy států. Dále, *kvantitativní analýza* hledá odpověď na otázku: kolik jich je? Přitom užívá individuální nebo agregovaná data s použitím metod matematické statistiky (politometrie). *Kvalitativní analýza* identifikuje a objasňuje charakteristiky objektů zkoumání, speciálně při komparativní politice jde o makrohistorická srovnání, hloubková interview, interpretace, hermeneutiku a systematické studie.

Ukazuje se, že pro srovnání většího počtu zemí je nutné přistoupit na vyšší míru abstrakce – a naopak, zkoumání jedné země umožňuje konkrétní analýzu. Při srovnání většího počtu zemí lze podchytit obecné dimenze makrosociálních variací, identifikovat odlišující se země a směřovat ke zobecněným politickým teoriím.

Při srovnání menšího počtu zemí navzájem se zpravidla zkoumají největší podobnosti nebo největší odlišnosti. Např. Luebbert (1991) při zkoumání systémů s největší odlišností v poválečné Evropě zjistil, že liberalismus se ujal tam, kde silná střední vrstva stála proti slabé dělnické třídě, sociální demokracie byla podporována dělnickou třídou a středním rolnictvem, zatímco fašismus se opíral o spojení střední vrstvy se středním rolnictvem.

Srovnání je možné též pro jednotlivou zemi, jestliže pojmy převzaté z jiné země aplikujeme v její analýze. To připomíná lékařské postupy, které intenzivně zkoumají vliv známých postupů pro daného pacienta. *Málo pravděpodobné* a *vysoce pravděpodobné* studie zkoumají, zda platí nebo neplatí teoretické předpoklady. Odtud lze generovat i nové teorie vysvětlující například, proč v USA není socialistická strana či proč přežívá v Číně komunistický režim po sametových revolucích ve střední a východní Evropě?

K metodickým problémům politické komparace patří: snahy řešit úlohy s příliš mnoha proměnnými a příliš málo zeměmi (obdoba případu rovnic s mnoha proměnnými v matematice), ztráta platnosti teoretických koncepcí a operacionalizovaných indikátorů v různých kontextech, či chyba výběru, vznikající při záměrné volbě srovnávaných klíčových proměnných, při přenosu mezivýsledků mezi různými analýzami (individuálními, ekologickými, psychologickými) nebo prostě při snaze učinit srovnání co nejvíce populárním.

2. TYPICKÉ ÚLOHY SROVNÁNÍ

Politické vědy jako postupné shromažďování znalostí o empirickém světě na základě zjišťování faktů a vyvozování závěrů spojují teorii a pozorování. Důležitým nástrojem tu je srovnání, dovolující testování hypotéz a budování teorií. To ozřejmíme na několika typických úlohách srovnání.

2. 1. Ekonomický rozvoj a demokracie

První typickou úlohou srovnání, na niž se zaměříme, je vztah ekonomického rozvoje a demokracie neboli otázka: *jsou bohatší země demokratičtější?* Podrobněji řečeno, může jít o to, zda po zhroucení autoritativního režimu dochází k dohoda elít a demokratizaci mas jako podmínce konsolidované demokracie, nebo zda dojde k polarizaci elity a mas a následně k nekonsolidované demokracii, pseudo-demokracii či dokonce k návratu k autoritativnímu režimu.

Komparativní analýzou řady studií dospěl Landman k závěru, že ve větším počtu zemí je demokracie spojena s ekonomickým rozvojem a ten často navozuje demokracii. Navíc je demokracie důsledkem historických událostí, které se v budoucnu nemusí opakovat. V jednotlivých případech souvisí demokracie se specifickými faktory, zejména s politickou kulturou.

Tyto výsledky byly získány především kvalitativními metodami. Kvantitativní analýzy vesměs nepotvrdily vztah mezi modernitou a demokracií.

2. 2. Politické násilí a revoluce

Jako druhou typickou úlohu srovnání vezmeme vztah násilného politického disentu a sociální revoluce neboli otázku: *co přispívá k úspěšné sociální revoluci?* Podrobněji vzato, zkoumá se, proč se lidé bouří, které části společnosti se nejspíše bouří a jaký je vztah mezi politickým násilím a úspěšnou sociální revolucí.

Pro období po II. světové válce v Evropě byla předložena řada studií kolektivních protestních hnutí, vnitřních válek a potlačení politického násilí. Speciálně byly zkoumány vztahy mezi mírou ekonomické nerovnosti a politickým násilím, měřitelné Giniho koeficientem nebo Lorenzovou křivkou. Podobné studie pro Latinskou Ameriku analyzovaly podmínky vzniku sociálních revolucí v 50. až 80. letech.

Předložené komparativní studie vesměs ukázaly, že politické násilí plodí další politické násilí, k jeho šíření přispívají útlak, nerovnost, štěpení a politický separatismus, dále též míra represí a strukturální rysy ekonomiky. Tato zjištění jsou vesměs kvalitativní, zatímco kvantitativní (funkční) závislost nebyla potvrzena. Speciálně pak pro Latinskou Ameriku se pro typ vzpour a revolucí ukazují určujícími struktura zemědělského sektoru, ekonomické a kulturní rysy rolnické komunity a také vnější tlaky absolutistického státu.

2. 3. Nenásilný disent a sociální hnutí

Další typickou úlohou je srovnání účinnosti sociálních hnutí v moderním státě. Výzkumná otázka může znít: *čeho se snaží dosáhnout a čeho skutečně dosáhla sociální hnutí?* Jde hlavně o politické akce a protesty proti politickým institucím, vedené dělníky, studenty, mírovými aktivisty, ženami, environmentalisty, náboženskými fundamentalisty či etnickými minoritami.

Dostupné studie se zabývají projevy kolektivní nespokojenosti a společné identity, které vedou k mobilizaci lidí a k protestu. Dále se zabývají způsoby, jak sociální hnutí získávají členy, vytvářejí organizace a pro ně pak opatřují peníze, komunikaci

a ochranu. Konečně se porovnává relativní úspěšnost nebo vliv sociálních hnutí podle jejich specifických cílů, legální a institucionální úroveň vlivu, změny hodnot a politického chování působením sociálních hnutí v delším období.

Za *stará* hnutí se zpravidla označují ta, která se zaměřují na práci, za *nová* pak hnutí žen, zelených, gayů či mírových aktivistů. Někteří autoři však upozornili, že hnutí levého spektra obvykle spojují *staré* i *nové* požadavky. Za *postmaterialistické* požadavky se považují zajímavější práce, méně neosobní společnost, respekt k myšlenkám, svoboda projevu, účinnější vláda a krásnější města. Naopak, na *materialistické* škále figurují boj proti kriminalitě, ekonomický růst, stabilita cen, bezpečnost a pořádek.

Empirické studie prokázaly, že determinantami politických protestů v mnoha zemích jsou ekonomické změny (rozvoj, růst, strukturální transformace), sociální heterogenita a skupinová organizace. V Evropě se hnutí opírala o dobře vzdělané, středně situované a profesionálně působící lidi. Ke zvýšené mobilizaci zpravidla vedla zhoršení při ochraně politických a občanských práv; zvláště pak sporné vládní akce mohou urychlit aktivitu hnutí.

Různým politickým příležitostem mohou odpovídat různé strategie hnutí. V hnutích mohou probíhat vlny se vzestupem, vrcholem a poklesem aktivizace. Hnutí za pracovní požadavky často předcházejí jiným sociálním hnutím. Cykly protestů vyvolané jednotlivci přecházejí v masovou mobilizaci i v jiných sektorech. Strategie a zvláště taktika hnutí se někdy mění od konvenční k nekonvenční v dalším cyklu.

Účinek sociálních hnutí se spatřuje v jejich klíčové roli při procesu demokratizace. Aktivita sociálních hnutí může změnit veřejné mínění v určitých ohledech. Typ hnutí závisí na politické příležitosti, je možné pozitivní propojení mezi hnutími a legislativními opatřeními. Hnutí mohou získávat na síle i v *hubených* letech. Vcelku cykly protestů obohacují a posilují demokracii.

K obvyklým výsledkům protestů patří institucionalizace, reforma, rozšíření a ochrana práv, změny vládnoucích politických institucí i proměny kultury. Protesty byly pozorovány častěji tam, kde vládou méně než tři strany. Politický protest posiluje ideál demokracie prostřednictvím zvýšené politické participace v konkrétních historických a kulturních podmínkách. Vcelku se politický protest pokládá za kritickou komponentu politické liberalizace a demokratické transformace.

2. 4. Přejchod k demokracii

Všimneme-li si nastolení a upevnění demokracie jako samostatné úlohy politické komparace, pak počet studií zřetelně narostl po roce 1974, kdy skončila portugalská diktatura. V roce 1996 bylo napočítáno přes 120 formálních demokracií, což znamená přes 60 % nezávislých států světa. Demokratizační studie popisují globální šíření demokracie a její budoucí naděje.

Typickou je otázka: *keré faktory vysvětlují demokratickou transformaci?* Podrobněji vzato, hledají se objektivní podmínky pro vznik a rozvoj demokracie, určují se agenti (nositelé) demokracie, zkoumají se země s tradičně autoritářským režimem a přecházející na cestu demokracie a identifikují se vnější faktory podporující demokratické přeměny.

Z globálních studií demokratizace upoutala pozornost práce S. P. Huntingtona *The Third Wave*, kde byly vymezeny tři vlny demokratických přeměn 1828-1926, 1943-1962 a 1974-1989. Pro třetí vlnu 1974-1989 byly identifikovány tyto vysvětlující faktory:

- a) krize legitimacy dosavadních autoritářských režimů,
- b) ekonomický růst v 60. letech,
- c) změny v doktríně a praxi katolické církve,
- d) změny v politice mocností,
- e) efekt *nabalování sněhové koule* přes celý svět.

Další autoři se pokusili postup demokratizace upřesnit. T. Vanhanen (1997) měří demokratickou soutěž procentem hlasů pro menší strany (tj. 100 minus podíl největší strany). Demokratickou participaci udává procento voličů, kteří přišli k volbám. Potom tzv. *index demokratizace* je součinem míry soutěže a míry participace. Empiricky bylo zjištěno, že tento index závisel na počtu vysokoškolských studentů na 1000 obyvatel, na ukazatelích ekonomického rozvoje resp. na rozdělení zdrojů ve společnosti.

Souhrnné hodnocení vyhlídek demokracie podle Vanhanena pro 172 země říká, že v Evropě a Severní Americe zůstávají perspektivy demokracie dobré, a to i ve východní Evropě a nových státech z bývalého SSSR. Za permanentní se označuje demokracie od 80. let v Latinské Americe. Proti očekáváním je nízká úroveň demokracie v severní Africe, na Středním východě a ve Střední Asii, jednotlivé případy porušování demokracie tam vyžadují samostatné vysvětlení. V subsaharské Africe je úroveň demokracie nejnižší na světě a naděje na zlepšení zůstávají malé. Vyšší než se očekávalo je úroveň demokracie v jižní Asii, kde se prokázalo, že demokracie je možná i v chudých zemích. Ve východní a jihovýchodní Asii odpovídá úroveň demokracie očekáváním a lidové tlaky na demokratizaci jsou někde potlačovány socialistickými režimy. Příznivý je vývoj demokracie v Oceánii.

Citlivější ke specifickým faktorům jsou studie pro menší počty zemí. Linz a Stepan (1996) klasifikovali režimy, *předcházející* demokratickým přeměnám, na autoritářské (Španělsko, Portugalsko, Polsko), totalitní (SSSR za éry Brežněva) a post-totalitní (Rusko, Estonsko, Lotyšsko). Mezi dříve post-totalitními státy se objevují též Bulharsko (*raně* post-totalitní), Československo (*zamrzle* post-totalitní) a Maďarsko (*zrale* post-totalitní).

U Portugalska po roce 1974 se za specifické faktory považují dekolonizace, pokroková skupina vojáků následovaná lidovou mobilizací a selhání liberalizace. U Španělska po roce 1975 se připomínají vyjednávání a dohody mezi elitami. U Řecka po roce 1974 kromě kalkulů elit působila kyperská krize a obecná mobilizace. Liberalizace jako výsledek demokratizace se vzpomíná v případech Turecka, Brazílie, Mexika či Uruguaye.

Řada autorů si všímá chování elit v průběhu demokratizace. Burton (1992) upozorňuje na *vyjednávání elit*, vedoucí ke kompromisům a svobodné soutěži v průběhu demokratické konsolidace. Příkladem bylo Španělsko v 70. letech. *Konvergence elit* je jiným jevem, který obvykle následuje po vyjednávání elit a dovoluje mimojiné vytvořit volební koalice či dokonce méně významné elitní skupině zvítězit nad dominantní. Jako příklady se uvádějí Francie 1958-1989, Itálie, Řecko a Japonsko (70. - 90. léta).

Studie jednotlivých zemí si všímají především Portugalska, Španělska a Polska. Zatímco v prvních dvou případech již došlo k demokratické konsolidaci, poměry v Polsku, ale též v Maďarsku a České republice, se z hlediska demokratické transformace označují za nekonsolidované. Přitom státnost se v Polsku považuje za důležitý faktor, v Maďarsku za problematický a v České republice za neproblematický (Linz a Stephan, 1996). V Polsku se sleduje demokratický přechod od 80. let v jednáních mezi vládou a Solidaritou.

Shrneme-li poznatky z dosavadních komparací demokratizace v různých zemích, analýza se zaměřila jednak na roli elit, jednak na roli *občanské společnosti*. Zejména v druhém ohledu se potvrzuje, že žádná země nemá plně konsolidovanou demokracii a ta je znovu a znovu ohrožována nejrůznějšími výzvami.

2. 5. Utváření institucí a fungování demokracie

Další skupina srovnávacích studií se dotýká působení institucí na fungování demokracie. Otázka zní: *jaké institucionální uspořádání nejlépe podporuje demokracii a její normativní záměry?*

Instituce reprezentují demokracii, zabezpečují její fungování a upravují cesty řešení konfliktů podle demokratických pravidel. Pro srovnávací studie jsou důležité uspořádání exekutivy a legislativy, volební systém a systém politických stran. *Uspořádání exekutivy a legislativy* se mění na škále od prezidentského systému k čistě parlamentnímu. *Volební systémy* z hlediska srovnání vystupují jako většinové, poměrné nebo hybridy mezi nimi. U *stranických systémů* se sleduje především, z kolika stran sestávají.

Pro fungování demokracie jsou charakteristické intrinsické (vnitřní) demokratické hodnoty a statky - politická a občanská svoboda, práva menšin, reprezentace, proces schvalování, politická rovnost - a extrinsické (vnější) veřejné statky - politická stabilita, ekonomický růst a stabilita, společenský blahobyt, národní bezpečnost, kvalita života.

Znamé výsledky srovnání politických systémů říkají, že čistě prezidentský systém (USA, Kolumbie, Venezuela, Kostarika) vykazuje nezávislost mezi exekutivou a legislativou, volená exekutiva má vlastní zdroj demokratické legitimacy a volená legislativa rovněž. Čistě parlamentní systém (Velká Británie, Nizozemí, Belgie, Norsko, Švédsko, Itálie, Dánsko) je příznačný vzájemnou závislostí mezi exekutivou a legislativou, exekutiva závisí na důvěře většiny v legislativu, může rozpustit legislativu a pro exekutivu a legislativu nejsou oddělené volby. Ve smíšených politických systémech se kombinují rysy obou *čistých* systémů (Francie má prezidenta a ministerského předsedu), exekutiva je volena na stanovené období (Německo má prezidenta a kancléře) či ministerský předseda musí mít důvěru většiny v legislativě (Portugalsko).

Shugart a Carey (1992) pro 44 prezidentské demokracie zjistili, že rozšiřování prezidentských legislativních a nelegislativních pravomocí může vést ke zhroucení demokracie. Naopak země se silnými parlamenty snadněji řešily konflikty a dosahovaly kompromisů. Speciálně, nestabilita vznikala tam, kde nebylo jasné, zda prezident nebo parlament odpovídá za jmenování ministerského předsedy. Dále, v zemích se silnými prezidentskými pravomocemi bylo vesměs pozorováno slabé

stranické vůdcovství (a naopak). Systémy se silnými prezidenty a slabými stranami byly spíše odsouzeny ke zhroucení než v opačném případě.

Je též známo, že většinové volební systémy mívají méně úspěšných stran než poměrné volební systémy. Na strukturu moci může vedle volebních pravidel působit též načasování voleb do různých institucí. Vcelku vzato, na fungování demokracie ve vzájemné kombinaci působí mocenský, volební a stranický systém. Čistě parlamentní režimy měly více stran v legislativě, zatímco prezidentské režimy byly spojeny s menším počtem politických stran. Shora zmíněný index demokratizace podle Vanhanena byl v prezidentských systémech naměřen nižší.

Vzájemná nezávislost prezidenta a parlamentu vyvolávala tendence k menšinovým vládám, porušování ústavy ze strany exekutivy a podporu vojenských zásahů do politických záležitostí. Čistě prezidentský systém bývá u některých autorů pokládán za ohrožení perspektiv demokracie. Speciálně ale pro USA se soudí, že rozdělení moci chrání demokracii a prezidentský systém dvou stran tu produkuje podmínky podobné koaličnímu vládnutí v Evropě.

Pokusíme-li se stručně zmíněná srovnání shrnout, pak parlamentní systémy se z hlediska demokratického fungování jeví vesměs lépe než systémy prezidentské. V prezidentských systémech vznikají problémy hlavně v případech silných prezidentů a slabých politických stran. Ve volebních systémech byl práh volitelnosti často použit k manipulaci poměrného zastoupení. Poměrné systémy lépe chránily intrinsické demokratické statky a nezhoršovaly statky extrinsické. Příliš mnoho stran však působilo legislativní potíže a tím ohrožovalo fungování demokracie. Nízká úroveň institucionalizace stran a vysoká úroveň ideologické polarizace ohrožovaly stabilitu mocenských systémů zejména v Latinské Americe.

Pro nové demokracie platí doporučení směřovat spíše k parlamentní demokracii než k prezidentskému systému, ač se někde jeví bližším z pohledu historie a kultury. Jiné doporučení je spíše varováním, že manipulace s volebním a stranickým systémem může mít nezamýšlené důsledky.

3. NOVÉ ÚLOHY A METODY

Z dosavadního *srovnání srovnání* si můžeme povšimnout, že v rozvíjejícím se spektru úloh a metod se už nejedná pouze o komparaci států, ale o široký výzkum individuálních, strukturních a kulturních závislostí mezi politickými fenomény. V dynamicky se rozvíjející komparativní politice se tak postupně prosazují *systémové přístupy* s využitím kvalitativních i kvantitativních metod. Systémové myšlení má napomoci výstavbě individuálních, strukturních a kulturních teorií politiky.

Individuálně racionální optika se přitom zaměřuje na činnosti a chování jednotlivců, kteří se rozumně a cílevědomě rozhodují na základě souboru preferencí nebo zájmů. Kolektivní racionalita se pak odvozuje z racionality individuální, sociální jevy se utvářejí z názorů a cílů jednotlivců. Individuální volby jsou intencionální a respektují vztah *prostředek - cíl*.

Strukturální optika si všímá holistických aspektů politiky a zejména vzájemných vazeb mezi jednotlivci, kolektivitami, institucemi a organizacemi. Posuzují se sociální, ekonomické a politické sítě vztahů mezi jednotlivci, kteří nejsou zcela nezávislí. Spíše se jednotlivci vnímají v rámci relačních struktur ovlivňujících lidskou

identitu, zájmy a interakce. Relační struktury se vyvíjejí během rozsáhlých historických procesů: rozvoje kapitalismu, tržní racionality, formování národních států, politických a vědeckých revolucí a technického pokroku.

Kulturní optika hledá pochopení politických fenoménů na základě širších holistických a sdílených aspektů skupin a jednotlivců. Zájmy a činnosti jednotlivce nemohou být pochopeny izolovaně, ale teprve v kontextu sdílených významů, intersubjektivních relací a vzájemné orientace v lidských komunitách. Sdílené významy a koncepty formují složité kultury a komunity, které lze vnímat a analyzovat jako celky. Identifikace hranic takových kulturních jednotek přísluší systémovému komparativnímu výzkumu. Srovnání světových názorů, rituálů a symbolů, utvářejících politickou identitu, může pak být uskutečněno nejen regionálně, ale i celosvětově.

Uvedené tři optiky se skládají tak, že racionalisté se soustřeďují na *činnosti a zájmy* jednotlivců, strukturalisté na *instituce a vztahy* podmiňující politickou aktivitu a kulturalisté na *ideje a normy*. Teorie, které by byly budovány pouze podle jediného ze tří hledisek, jsou vzácné a zůstávají nesystémové.

Pro další výzkumy komparativní politiky doporučuje Landman (2000) věnovat pozornost výběru případů, inferenčním aspiracím a teoretickému usuzování. *Výběr případů* co do počtu a kvality může ovlivnit odpovědi na výzkumné otázky. V komparativní politice platí zásada zvýšit velikost vzorku nebo pro menší vzorek provést více pozorování. *Inferenční aspirace* by neměly jít za rozsah vzorku, např. zjištění pro jednu zemi mohou být ověřována pro jiné země, ale nemohou sloužit jako univerzální závěry. *Teoretické usuzování* je žádoucí orientovat na co nejlepší srovnání dostupných zdrojů. Znamená to též porovnávat podobné výsledky v odlišných případech nebo odlišné výsledky v podobných případech, což napomůže vysvětlit výsledků samotných.

V komparativní politice se setkáváme s novými úlohami, novými metodami a novými podněty. Abychom je dokázali specifikovat, je užitečné periodizovat dosavadní *evoluci* komparativní politiky. Lichbach (1997) rozeznává čtyři období:

- 1920 - 1940 **Veřejnoprávní fáze** Výstavba institucí a politický řád; prezidentské a parlamentní režimy, federální a unitární systémy, politické strany, legální a legislativní nástroje, režimy demokratické, fašistické a socialistické
- 1940 - 1970 **Behaviorální revoluce** Politické chování, politický vývoj, politická nestabilita, politické násilí; zájmové skupiny, strany, volby, rozhodování, pravidla hry, studenti, dělníci, rolníci a vojáci
- 1970 - 1990 **Oživení institucí** Vztahy mezi institucemi a politickými aktory; demokracie a přechod k demokracii, revoluce, ekonomická a politická závislost, politický protest, veřejná politika, stát blahobytu

1990 - **Nový eklekticismus** Individuální, institucionální a kulturní základy politiky; demokratické přeměny, podoba institucí, sociální hnutí, globalizace, nadnárodní sítě, politická a kulturní difúze

Se zřetelem k objektům zkoumání v uvedených periodách vymezuje Landman (2000) nové úlohy systematické komparativní analýzy:

1. Nadnárodní politické působení

Organizace sociálních hnutí v současné době přesahuje státní hranice a vytváří *sítě mezinárodní obhajoby*. Globální sítě aktivistů levicového i pravicového zaměření protestují proti autoritám a pořádají globální kampaně za změny. Přes užití informačních a komunikačních technologií je jejich přístup k autoritám blokován nebo alespoň dramaticky omezován. Komparativní analýza by se měla soustředit na vícenásobné uzly takových sítí, typy použitých informací a taktik, způsoby pronikání do globálního kontextu a druhy politického vlivu, kterého může být dosaženo. Speciálně v zemích s demokratizačními přeměnami může docházet k vnitrostátním válkám v důsledku slabosti státu.

2. Politická difúze

Kromě agentů působících v globálních sítích, které prosazují politické změny, dochází k širším procesům politické difúze. Tak demokratizace představuje internacionální a interkulturní šíření demokratických idejí. Obrazně řečeno představuje demokracie jakousi nákazu postupující od jednoho politického systému k druhému. Nejen geografická blízkost, ale také působení komunikačních technologií působí *demonstrační* efekty. Pomocí Internetu a globálních médií lze sledovat strategie a výsledky boje za práva, spravedlnost a demokracii třeba v mexickém Chiapasu po celém světě.

3. Lidská práva

Od Všeobecné deklarace lidských práv v roce 1948 se zkoumání lidských práv rozšířilo na početnou komunitu právníků, politologů, filosofů, antropologů, psychologů a sociologů. Protože se jedná o ideální a zákonný standard stejných občanských, politických, hospodářských, sociálních a kulturních práv pro všechny země, nabízí se tato úloha ke komparativní analýze. Tím spíše, že podle některých průzkumů jsou základní práva a občanské svobody porušovány ve většině zemí. Podle organizace Freedom House (1999) je za svobodný možno považovat jen 46 % světa, podle zprávy Human Development Report (1999) působí velké rozdíly v bohatství, obchodu, investicích, stejně jako rozdílný přístup a užití Internetu na porušování hospodářských, sociálních a kulturních práv. Propast mezi právními principy a praktickými právy je nutné zkoumat a s cílem ukázat míru ochrany lidských práv, resp. různé vysvětlující faktory. Např. v dostupných studiích se zkoumá vztah mezi zahraniční pomocí USA a ochranou lidských práv v Latinské Americe (Landman, 2000).

4. Globalizace

Pod komplexní kategorií *globalizace* lze shrnout novou globální úroveň ekonomických a politických aktivit. Rostoucí propojenost světa se ovšem projevuje ve všech aspektech života. V koncovém stavu by měla vést ke světu, v němž všechny země dosáhnou svobody, demokracie a bohatství. Zatím však globalizace působí nerovnost bohatství, panství kapitálu, erozi lokálních komunit, znevohnění jednotlivců, podřízenost, vykořisťování a narůstající globální nerovnováhu. Celosvětově se šíří homogenní kultura, oslavující spotřebu výrobků a služeb, poskytovaných ze Západu. Tyto protikladné projevy globalizace působí konceptuální a analytický zmatek, čímž výrazněji vystupuje potřeba jasné definice a teoretického vymezení globalizace. Zde může pomoci komparativní analýza, která se bude zabývat účinky globalizace na politiku, hospodářství a kulturu. Je nutné, aby systematická komparativní analýza vycházela z dat a zjištění o národních státech.

5. Regionalizace

Jako protíváha globalizace vystupuje *regionalizace* jako rozdělení světa na několik poměrně homogenních jednotek vzhledem k náboženským, kulturním, politickým, sociálním a ekonomickým tradicím. Obecný přístup S. P. Huntingtona (1996), očekávající střet civilizací, představuje jednu z možných vizí. Konkrétnější studie mohou operacionalizovat rysy evropského, severoamerického, islámského, východoasijského (konfuciánského) a jiného politického myšlení, které se uplatňuje v postupujících integračních seskupeních EU, NAFTA, APEC aj. V tomto směru jsem předložil teoretický koncept evropského politického myšlení (Vítek, 1999).

Co se týče *nových metod*, přináší období *nového eklekticismu* dříve neznámou pluralitu metod, technik a procedur řešení (podobně je tomu s pluralitou témat a teorií). Volba metody v průběhu výzkumu závisí na povaze zkoumané otázky a na přijaté teoretické perspektivě. Nové metody se prosazují ve sběru a analýze dat, při interdisciplinaritě způsobů řešení a v rostoucí nabídce analytického a komparativního softwaru.

Nesmírné pokroky informačních a komunikačních technologií (ICT), hlavně Internetu a World Wide Web, usnadňují získání, shromáždění a analýzu globálních dat. Například celá zpráva OSN s názvem Human Development Report je k dispozici na stránkách www pro osobní počítače. Podobně údaje Světové banky, Mezinárodního měnového fondu, OSN, EU a dalších vládních i nevládních organizací, dále pak různé oficiální statistiky, univerzitní přehledy atd.

Přes rostoucí dostupnost dat pro politické komparace je nezbytná etika přenosu a sdílení dat: zjištěná, uspořádaná a analyzovaná data musí být k dispozici dalším zájemcům, a to přímo i nepřímo. Nejen posílení sekundárních analýz, ale dokonce utváření síťové propojené komunity komparativních výzkumníků se dostalo na pořad dne.

V tomto smyslu se můžeme setkat s přehledy kódovaných stranických programů pro západní Evropu a USA od konce II. světové války, s časovými řadami o protestních akcích s přehledy o válkách, ozbrojených srážkách a revolucích. Kvantitativní komparativní analýza pracuje s novými indikátory, novými formami dat a novými softwarovými technikami. Počítačový software ke snížení složitosti kvalitativní informace bývá označován QCA (Qualitative Comparative Analysis) a používá se v něm logická analýza.

Při kombinaci kvantitativních a kvalitativních metod srovnání se ukazuje jako užitečná svébytnost obou komunit – kvantitativních a kvalitativních specialistů. To je obdobou zkušenosti, že regionální komparativní studie mohou říci více než obecně zaměřené studie a politologické týmy. Lze říci, že některé části světa mohou sloužit za laboratoře pro testování myšlenek a teorií použitelných jinde.

Závěr

Komparativní politika se jeví nejen jako důležitý směr politických analýz, ale také jako cesta dalšího rozvíjení politických věd a teorií. Do budoucna lze očekávat pokroky *systematické komparativní analýzy*, která bude vysvětlovat pozorované politické fenomény ve světě s využitím informačních a komunikačních technologií, s etikou sdílení dat a znalostí, s výstavbou silnějších komunit komparativního výzkumu a s propojením na další oblasti mezinárodních vztahů. V příspěvku jsem se pokusil upozornit na důležité aspekty vysokoškolské výuky komparativní politiky a také na potřebu dalších výzkumných prací v tomto oboru.

Literatura:

- Landman, T.: Issues and Methods in Comparative Politics. London 2000.
Peters, G.: Comparative Politics: Theory and Methods. New York 1998.
Luebbert, G.: Liberalism, Fascism, or Social Democracy. New York 1991.
Huntington, S. P.: The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman 1991.
Huntington, S. P.: The Clash of Civilizations and the Remaking of the New World Order. New York 1996.
Vanhanen, T.: The Prospects of Democracy. London 1997.
Linz, J. J. – Stepan, A.: Problems of Democratic Transition and Consolidation. Baltimore 1996.
Burton, M. et al.: Introduction: Elite Transformation and Democratic Regimes. In: Higley, J. – Gunther, R. (eds.): Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe. Cambridge 1992.
Shugart, M. – Carey, J. M.: Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics. Cambridge 1992.
Lichbach, M. – Zuckermann, A. (eds.): Comparative Politics: Rationality, Culture and Structure. Cambridge 1997.
Komenda, S.: Politometrie. Olomouc 1995.
Vítek, M.: Evropské politické myšlení I-IV. Hradec Králové 1999.

Resumé:

Tasks and Methods of Comparative Politics

Comparative Politics is regarded as one important direction of political analyses and also as a way to further development of political sciences and political theories. The method of a systematic comparative analysis is recommended through in-

formation and communication technologies, ethics of data and knowledge sharing, building research communities and relation to other areas of international co-operation. Aspects of university teaching and research in Comparative Politics are discussed.